

Over hoesses en kalenderblaadjes van meer dan 100 jaar geleden en hoe de tijd hierbij een rol speelt

Marianne Mulders-Zonneveld en Piet Kaan

Bij de reconstructie van de bewoningsgeschiedenis kom je steeds weer voor verrassingen te staan. Er blijken pandjes gestaan te hebben op plekken die nu leeg zijn en omgekeerd op sommige plekken duiken er wel drie tegelijk op, links en rechts, voor of achter wat er nu staat. Oude foto's, oude ansichten en de kadasterkaarten helpen dan vaak om te zien hoe of de situatie vele jaren geleden was.

Ansichtkaartenverzamelaars zullen dan ook geen enkele gelegenheid voorbij laten gaan om een onbekend doorkijkje of een oud pandje toe te kunnen voegen. Ieder boekenstalletje of winkeltje wordt zo afgestruind. En dat leverde in Amsterdam wel iets heel aparts op. Tussen de kaarten zat een kalenderblaadje met daarop een afbeelding van een heel oud keuterijtje in Annen. En het was er eentje die Piet nog niet eerder gezien had. Waar zou die gestaan hebben?

In Annen bleek niemand het huisje zo gauw te herkennen en dat leverde de logische vraag op : "Als-ie gesloopt is, van welke tijd is dan dat kalenderblaadje, want toen was-ie er nog.?" Op het blaadje staat :

Zaterdag 12 augustus
Zon op 4.37   onder 7.32
Maan op av. 8.50   onder sm. 6.49

De vraag was dus eigenlijk : "wanneer viel 12 augustus op een zaterdag?"

Nu bestaan er gelukkig boekjes met omreken Tabellen voor zo iets. We kwamen uit op de jaren 1876, 1899, 1911, 1916, 1939, 1944, 1967 en 1972, waarvan in elk geval vaststaat dat 12 augustus een zaterdag was. Daar schiet je nog niet zoveel mee op. Omdat echter ook de zon- en de maan-gegevens er bij stonden, hoopten we via internet verder te kunnen. Zenith en Sterrenwacht De Koepel in Utrecht leek ons een goede start.

Met de jaartallen en de zon&maan-gegevens probeerden we via de zogenaamde calculator van De Koepel de datum met een zonsopgang te krijgen van 4.37 uur. Dat lukte niet omdat we niet wisten welke plaats we moesten aanhouden. De zon komt in het oosten nu eenmaal eerder op dan in het westen. Iedereen weet wel van vliegwezen of van de middernacht-millennium-beelden op de TV, dat men tijdzones afgesproken heeft, stroken op de wereldbol waarop men voor het gemak dezelfde tijd aanhoudt. En dat zomer en wintertijd ook alleen maar "papieren" afspraken zijn.

Wat was er gebruikt voor het kalenderblaadje?

Het was niet mogelijk te achterhalen of de kalender in Assen of in Amsterdam gedrukt was. We weten ook niet of drukkers destijds met de vermelding van de zon en de maan rekening hielden met de verschillende locaties in het land of dat men voor heel Nederland het zelfde aanhield, bv De Bilt of Utrecht.

Nu anno 2007 zien we dat bijvoorbeeld de NRC (Rotterdam) en Dagblad v/h Noorden (Groningen) wel een paar minuten verschil hebben in opkomst en ondergang van zon en maan.

Vanwege het mogelijke jaartal 1939 of 1944 was het ook belangrijk te weten in hoeverre de Duitse tijd, die met 40 min (al dan niet met zomertijd) verschoof op 16 mei 1940 een rol speelde.

We riepen via de email de hulp in van Edwin Mathlener van de redactie van "Zenith".

Al rap kregen we dit antwoord van hem:

"Een grappig probleem. Voor de Duitse inval maakte Nederland gebruik van de Amsterdamse tijd, die ongeveer 40 minuten afweek van Berlijn en 20 minuten van Londen. Na de oorlog zijn we de Midden-Europese tijd blijven gebruiken. Ik denk niet dat onze calculator met die verspringing in 1940 rekening houdt. Er is overigens een goede kans dat ook toen de tijdstippen al werden gegeven voor het midden van het land, of te wel Utrecht.

Om het exacte jaar te bepalen, kunt u het beste gebruik maken van de maangegevens, door met een planetariumprogramma de tijden van maanopkomst- en -ondergang voor genoemde data uit te rekenen. Ik heb dat echter geprobeerd, maar kreeg voor geen van de data een goede match.

Ik heb deze vraag en mijn antwoord ook ge-cc-ed aan Mat Drummen van De Koepel, die meer dan ik betrokken is bij de berekeningen van onze sterrengidsen. Mogelijk weet hij raad. "

En al heel gauw daarna kwam dit binnenrollen van Mat Drummen:

"Afgaande op de tijd van zonsopgang en ondergang betreft het de zg. Amsterdamse (later 'Loenense') tijd, dat is Universal Time (Wereldtijd=GMT) + circa 20 minuten. Die gold in Nederland vanaf 1909 tot 16 mei 1940. Voor 1909 had iedere plaats zijn eigen tijd gebaseerd op de ware zonnetijd. Na 1945 gold in Nederland MET of MEZT en die waarden kloppen dan niet.

In 1911 was de Amsterdamse tijd nog niet overal gangbaar... Dus 1916 of 1939 is dan het meest waarschijnlijk.

In 1939 is de tijd van opkomst en ondergang van de maan helemaal niet passend.

In 1916 komt er heel dichtbij: Maan op 20.51 uur en onder op de volgende dag (13 aug) om 6.40 uur Amsterdamse tijd.

*Dus **1916** acht ik het meest waarschijnlijk."*

Edwin en Mat bedanken we hierbij heel hartelijk voor hun moeite!

1916 !

Terugkerend naar het boerderijtje, betekent het dat deze rond 1916 er nog was. We moeten dus flink terug in de herinnering. Sien Rademaker gaf een mogelijke oplossing: de Annerstreek heette vroeger ook wel de "hutenstreek" vanwege die kleine keuterijtjes. Daar zijn er zeker een aantal van verdwenen. Hij dacht dat het pandje tussen de huidige nummers 21 en 23 wel eens een goede kandidaat kon zijn. Ep Okken gaat voor nummer 21 gezien de schuur die er achter stond.

Wie hebben daar ooit gewoond en lief en leed gedeeld?

Als dit hoessie eens praot'n kon.....! Maar dat is een ander verhaal.

Het verhaal is hiermee niet afgelopen, want...

Weet u het nog?

Dat hoessie op de kalender?

<p>Zaterdag 12 augustus Zon op 4.37 onder 7.32 Maan op av. 8.50 onder sm. 6.49</p>

We wilden achterhalen waar dat keuterijtje gestaan had en wanneer dat ongeveer geweest zou zijn. In elk geval vóór die kalender gedrukt kon worden. Maar welk jaar gebeurde dat?

De op het blaadje genoemde tijden van opkomst en ondergang van zon en maan waren ons enige houvast. Het bleek een hele kluit omdat de tijd in vroeger dagen niet zo glashard was vastgelegd als tegenwoordig met atoomklokken tot op meer dan de miljoenste seconde nauwkeurig.....

Tijd is een raar ding. "Iedereen weet wat het is, maar als je het moet uitleggen, dan weet je het eigenlijk niet meer zo goed". Dit zijn de wijze woorden van Augustinus (AD 354-430), toen hield men zich ook al bezig met het begrip tijd. Historici doen niets anders dan wroeten in de tijd. En archeologen doen dat ook nog eens letterlijk. Wat is nu tijd?

We kijken op onze horloges of we nog op tijd op onze afspraak komen. We gebruiken tabellen voor de rijtijden van de bus of de trein. We hebben kalenders gemaakt om de tijd keurig netjes te ordenen in dagen maanden jaren.

Kortom we hebben met zijn allen spelregels voor de tijd opgesteld.

De tijd ligt dus vast.

Nou ja, niet helemaal.....

Zo vast ook weer niet, want we kennen bijvoorbeeld allemaal het fenomeen "de klok verzetten" met zomer/wintertijd en we verzetten met het grootste gemak die klok als we met het vliegtuig naar andere landen reizen. In een groot deel van west Europa leven we allemaal in dezelfde afgesproken tijdzone.

In Nederland lopen alle klokken dus gelijk.

Het Carillon in Amsterdam klingelt op hetzelfde moment als het carillon van de muziekkoepeel in Annen. Dat is nu zo, maar dat was wel eens anders.

Tijd is iets relatiefs. Dat zegt Einstein al jaren, maar in de tijden vóór WO II was het ook echt veel meer relatief in de praktijk voor Jan en Alleman.

Men hield gewoon aan dat de hoogste stand van de zon om 12.00 's middags was.

Men hield echter geen rekening met het feit dat in het oostelijk deel van ons land de zon echt wat eerder opkomt dan in het westen. Het Angelus-klepte-in-de-verte in Zeeland daarom minuten later dan in Anloo vanaf onze Magnuskerk. Voor postkoetsiers was het moeilijk afspreken. Wiens tijd gebruikte hij? Daar moest een eind aan komen en dat gebeurde in het eerste kwart van de twintigste eeuw, al ging er een aantal jaren overheen voordat men in heel Nederland "synchroon" liep.

Blijft bestaan natuurlijk dat verschil in opkomst of ondergang van onze zon en maan. Die aarde draait wel door. Onze kranten noteren dan ook braaf de tijdstippen zoals die gelden op de plekken waar hun redacties gehuisvest zijn. Vergelijk maar eens de NRC en het DvhN.

Dat scheelt voor de zon al gauw een 5-10 minuten. En voor de maan soms wel meer.

Eenduidig zijn de verschillen niet, ze variëren van dag tot dag. De redacties zullen ook wel andere rekentabellen gebruiken, maar het verschil is *altijd* in dezelfde richting: de zon komt voor de NRC altijd later op dan voor het DvhN. Ook Anno 2012.

Voor de berekening van het jaar bij dat kalenderblaadje was dus van wezenlijk belang:

- de *locatie van de genoteerde op- en ondergang van zon en maan*
- het feit dat *vóór WO II de klokken in ons land nog niet gelijk liepen.*

Het was niet mogelijk te achterhalen of de kalender in Assen of in Amsterdam gedrukt was. Met behulp van een planetarium/sterrenprogramma op de pc en met de hulp van de Sterrenwacht de Koepel kwamen we destijds uit op een mogelijk aantal 1876, 1899, 1911, 1916, 1939, 1944, 1967 en 1972 waarvan in elk geval vaststond dat 12 augustus op een zaterdag viel. En met behulp van de maanstanden konden we de resultaten terugschroeven tot 1911 of 1916. De zonnetijd liet zien dat er sprake was van de "Amsterdamse of Loenense Tijdrekening". Die gold theoretisch in Nederland vanaf 1909 tot aan de Duitse bezetting per 16 mei 1940. Maar hoe gaat zoiets in de praktijk? Iedereen was immers helemaal gewend om te gaan met zijn eigen regio-tijd. Na 1909 was die Amsterdamse tijdrekening echt niet meteen overal gangbaar. Daar bleken achteraf zelfs jaren overheen gegaan te zijn. Daarom leek 1916 voor ons toen het meest waarschijnlijk. Toen, ja, want nu komt het toeval ons te hulp. Piet Kaan vond **NOG** een kalenderblaadje met ons hoessie uit Annen erop.

<p><i>Vrijdag 26 februari</i> <i>Zon op 6.57   onder 5.30</i> <i>Maan op sm 9.48 ; onder sm 0.28</i></p>

Met een andere datum! Dit keer was wel bekend uit welk jaar, hij zat in een album met foto's uit het jaar **1909**. Narekenen leverde op dat 26 februari inderdaad een vrijdag was in 1909. Nu konden we een vergelijk maken tussen beide kalenderdata. Weer met behulp van het planetariumprogramma konden we meteen vaststellen dat het verschil tussen de tijdstippen van zon en maan op de pc met die van het 1909-blaadje constant + 32 minuten bedroeg. Halen we het kalenderblad van 12 augustus er bij en passen we op dezelfde manier de correctie toe van 32 minuten dan kan er maar één jaar overblijven en dat is niet 1916 maar **1911**.

Inmiddels meer dan 100 jaar geleden! Wat een ouderdom voor zo'n klein eigenlijk onbenullig stukje papier.

Waarom bewaart iemand eigenlijk kalenderblaadjes? Iemand moet daar destijds een reden voor gehad hebben. Was het om het plaatje? Ging het toen ook al om dat hoessie in Ann'n? Voor ons was het in elk geval een vondst. Wij kenden dit pandje nog niet.

Ze waren bij die drukkerij overigens niet bijster origineel bij hun keuze van illustraties. Hetzelfde plaatje in 1909 en 1911. Zou de tussenliggende kalender van 1910 ook dat "hutje bij Annen" laten zien? Vast wel. Wat ons betreft, hadden het graag drie verschillende mooie oude keuterijtjes mogen zijn.....

Wat nog steeds openstaat is de vraag: waar stond dat hutje nou precies?

We houden het op Annerstreek nabij of tussen 21 en 23.

Als dit hoessie toch eens praot'n kon.....!

Wie helpt het hoessie en ons?